

DIMENSIUNI CONTEMPORANE ALE UNUI INSTRUMENT TRADIȚIONAL: NAIUL

CONTEMPORARY DIMENSIONS OF A TRADITIONAL INSTRUMENT: THE PANFLUTE

ANDREI DRUȚĂ,

lector universitar, doctorand,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

CZU 780.641.6

780.8:780.641.6.079.2

Articolul este focusat pe aspecte ale istoriei și funcționalității unui instrument tradițional românesc în actualitate — naiul. Avându-și originile în antichitate, astăzi naiul este răspândit pe întreg mapamondul. În arealul românesc, începând cu Epoca Medievală, naiul a făcut parte din formațiile instrumentale tradiționale, ca instrument solistic de bază. În a doua jumătate a secolului XX, naiul cunoaște o ascensiune artistică spectaculoasă, datorită perfecționării construcției sale. Începând cu anii 1940 s-au format tradiții solide de predare instituționalizată a naiului, au apărut noi generații de naiști. Modernizarea acestui valoros instrument tradițional românesc trezește interes pentru muzicieni și compozitori din diverse țări.

Cuvinte-cheie: nai, istorie, evoluție, flautul lui Pan, arta interpretativă, tehnica instrumentală, tehnica artistică

The article is focused on historical aspects and the functionality of a traditional Romanian current instrument — the panflute. Having origins in antiquity, today the panflute is wide-spread all over the world. In the Romanian area, from the Medieval Epoch, the panflute was included in the traditional bands. In the second part of the 20th century the panflute had a great artistic ascension, due its perfection in construction that revolutionized the art of interpretation on this instrument, and today it has the highest level of virtuosity. Beginning with the 1940s strong traditions of institutional teaching of the panflute were developed. The modernization of this traditional Romanian instrument presents interest for different musicians from different countries.

Keywords: flute, history, evolution, panflute, performing arts, instrumental technique, artistic technique

Introducere

Afirmarea excepțională a *naiului* în viața muzicală contemporană prezintă un interes deosebit pentru cercetare. Îmbinând elemente deopotrivă vechi și noi, acest instrument tradițional a dezvoltat și numeroase dexterități de interpretare modernă, care i-au și permis ascensiunea pe cele mai mari scene ale lumii. Tematica dată fiind una foarte largă, în cele ce urmează, ne-am propus o trecere în revistă a principalelor aspecte ale acesteia.

Manifestările actuale ale *naiului* (începând cu anii 60 ai secolului XX) sunt cu atât mai spectaculoasă, cu cât se cunoaște, că *naiul* este unul din cele mai vechi instrumente muzicale din lume, iar originea sa se pierde în negura vremurilor. După cum afirmă Victor Ghilaș, unul din puținii etnomuzicologi contemporani care au scris despre acest instrument, „...Conform unor surse, *naiul* ar avea o vechime de circa șase mii de ani” [1]. Același autor arată, că „...În spațiul cultural-etnic de la noi, *naiul* a fost cunoscut din cele mai îndepărtate timpuri. Mărturiile de natură pictografică din antichitate, depistate în centrele populate de geto-daci reprezintă scene muzical-coregrafice cu prezența divinităților mitologice (eroi dansând în sunetele *naiului*, fauni cu *nai*, Pan cu timpanon și *nai* etc., toate datând cu mult înaintea erei noastre (începând cu sec. VI î.e.n.) [1].

Mărturii arheologice și istorice

Numeroase mărturii arheologice și istorice vorbesc despre prezența *naiului* nu doar la români, ci și pe întreg mapamondul, iar instrumente înrudite cu *naiul* se întâlnesc la diferite popoare. Astăzi, în

întreaga lume instrumentul este cunoscut ca *flautul lui Pan*, nume datorat legendei despre zeul grec Pan cântând la acest instrument, care, conform tradiției, a fost și cel care l-a inventat. Etimologia denumirii românești actuale a instrumentului este explicată prin cuvântul de origine persano — arabo — turcă *nay* sau *ney*, care ar semnifica *fluier de trestie*. În acest context, este interesantă teza reputatului etnomuzicolog român Tiberiu Alexandru despre originile *naiului*, care considera că țevile din trestie din care este construit, vorbesc despre funcționalitatea sa primară în mediul rustic și pastoral [2, p.56].

În spațiul românesc, *naiul* a fost cunoscut din cele mai îndepărtate timpuri — în ariile populate de geto-daci s-au găsit numeroase vestigii de pictură, sculptură, basorelieful și inscripții datate începând sec. VI î.e.n. și până în Evul Mediu. În scrierile istorice și literare ale poetului roman Ovidiu, exilat în Dacia sec. I e.n., se vorbește despre prezența *naiului* în practica muzicală a geto-dacilor. Numeroase sunt și mențiunile literare, picturile murale ale bisericilor din Evul Mediu ș.a., ce dovedesc prezența *naiului* în cultura locală [1].

Naiul românesc în perioada modernă

În secolul al XVIII-lea, *naiul* apare în componența tarafurilor lăutărești alături de vioară și cobză, iar la 1774, generalul rus Piotr Rumianțev, se adresează Divanului Moldovei și Valahiei cu rugămintea de a trimite la palatul imperial din Sankt-Petersburg ansamblul instrumental al fraților-cobzari Ivăniță și al naistului Stancu. Astfel, a început afirmarea internațională a vechiului instrument, care curând a devenit cunoscut în întreaga Europă. Celebrul lăutar din secolul XIX Barbu Lăutarul a cântat la vioară, cobză și *nai*. Și în jumătatea a II-a a sec. al XIX-lea arta interpretării la *nai* continuă să fie prezentată și apreciată în străinătate: în Belgia, în Rusia, Marea Britanie, Azerbaidjan Baku, naiștii fiind însoțiți de tarafurile conduse de Georghe Ochialbi, Sava Pădureanu ș.a.

Cu toate acestea, pe la sfârșitul secolului XIX — începutul secolului XX, *naiul* treptat dispare din componența tarafurilor. După cum arată V. Ghilaș, acest fapt se confirmă și prin absența unor consemnări ale acestuia în cele mai reprezentative formații din Moldova, conduse de Iancu Perja, Costache Marin, Coctache Parno, Gheorghe Heraru [1]. Una din cauze ar fi lărgirea componențelor tarafurilor (în special în nordul republicii, numite de specialiști și fanfare lăutărești), prin instrumente aerofone de alamă — trompetă, trombon, alto, tenor, tubă — a căror sonoritate specifică a devenit dominantă și a înlocuit nu doar *naiul*, ci și cobza, și contrabasul, instrumente ce au avut „o soartă” asemănătoare, diminuându-și funcțiile până la o dispariție aproape totală. De asemenea, mai târziu, a fost adoptat și acordeonul, care a amplificat acest impact asupra componențelor, dar și a sonorității formațiilor.

Totuși, meandrele nebănuite ale istoriei culturii muzicale populare nu au lăsat ca acest instrument cu origini străvechi și valențe magice de altădată să se lase atât de ușor uitat. Astăzi, *naiul* e un instrument solistic cu o sonoritate deosebit de bogată, cu un timbru inconfundabil și posibilități tehnice avansate, fiind preluat practic în toate genurile de muzică existente în cultura muzicală contemporană, inclusiv muzica rock și jazz etc. În Moldova, *naiul* circulă în mediul non-tradițional, fiind inclus în componența unor formații de muzică tradițională și orchestre de folclor.

Perfecționarea naiului în a doua jumătate a secolului XX

O contribuție esențială în acest sens este cea a unor constructori de *nai* care, începând cu anii 60 ai secolului XX și până în prezent au perfecționat radical acest instrument, oferindu-i posibilități tehnice și acustice nebănuite. Printre aceștia se numără Petre Zaharia, Grigore Covaliu, Ion Preda (tatăl). Deosebit de important este și aportul unor inegalabili interpreți de folclor de renume mondial — Gheorghe Zamfir, Damian Luca, Simion Stanciu, Radu Simion (România), Vasile Iovu, Boris Rudenco (Republica Moldova) — adevărați virtuozii care au dezvoltat o artă de interpretare la *nai*, net superioară predecesorilor. Mulți dintre aceștia sunt și profesori de *nai*, care au educat zeci de interpreți din întreaga lume. Gheorghe Zamfir este și autorul unei metode de *nai*, iar Simion Stanciu în anii 1970 a înființat Academia de *nai Syrinx*, ce activează și astăzi la Zürich.

O contribuție aparte a avut-o celebrul profesor de *nai* basarabean Ion Negură, ce a educat numeroși discipoli, mulți dintre care se bucură astăzi de o faimă mondială — Iulian Pușcă, Ștefan Negură ș.a. Interesul muzicienilor de pe întreg mapamondul pentru acest instrument este mare — spre exemplu, în ultimii ani la Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău, au studiat *naiul* Kim Chang Kyun din Coreea de Sud și Rodney Garnett din SUA.

Iată cum descrie etnomuzicologul V. Ghilaș aspectul modern al acestui instrument tradițional aerofon: „...*naiul* este alcătuit dintr-un șir de țevi (variabil ca număr) de bambus, trestie, soc sau altă specie de lemn, inegale ca mărime și grosime, dispuse în poziție verticală, în ordine crescândă de la stânga la dreapta, cu partea superioară deschisă și cea inferioară închisă. Prinse unul de altul, tuburile acustice se sprijină prin lipire pe un suport în formă de vergea dreptunghiulară. Spre deosebire de *naiurile* întâlnite în cultura muzicală a altor popoare, *naiul* din cultura românească are o formă ușor concavă. Capetele superioare ale țevilor sunt ușor rotunjite, pentru a direcționa coloana de aer spre peretele opus. Acordajul instrumentului se face prin înfundarea ermetică a capetelor de jos ale țevilor cu dopuri de ceară de albine, cantitatea mai mică sau mai mare de ceară introdusă în tub fiind factorul care determină înălțimea sunetului. La *nai* acesta se obține prin vibrația coloanei de aer introduse în tubul acustic, care poate să producă doar un singur sunet, mișcând instrumentul în fața buzelor cu partea lui concavă. Scara pe care o emite *naiul* este cea diatonică, însă prin modificarea poziției instrumentului spre interior sau spre exterior se pot obține, față de scara obișnuită, și sunete intermediare, cromatice și chiar infracromatice ... În trecut, numărul tuburilor a fost mai mic, însă deja în secolul XVIII și XIX, conform unor mărturii, *naiul* avea același număr de tuburi acustice ca și în zilele noastre (de la 18 la 25) cu excepția acordajului care a fost perfecționat. În funcție de aceasta, variază ambitusul instrumentului. Notăția muzicală pentru *nai* se face cu o octavă în jos” [1].

Oricare ar fi formațiile și componentele instrumentale în care apare, *naiul* dintotdeauna a fost un instrument solistic, ce interpretează melodia sau o dublează, împreună cu vioara. El îmbogățește paleta timbrală atât a formațiilor mici tradiționale (componenta cărora poate include, în zona Moldovei, de cele mai dese ori o vioară, *nai*, fluier ca instrumente solistice și țambal mic, contrabas, cobză ca instrumente de acompaniament) cât și a diferitor alte formații mici, tarafuri, orchestre profesioniste de muzică populară. Posibilitățile tehnice ale *naiului* permit interpretarea de portamente, staccato, mordent, pasaje melodice în glissando, diferite formule melodice construite pe trepte apropiate; ceva mai dificile ar fi salturile.

Deși în prezent *naiul* deține un loc important în cultura muzicală românească, având o preistorie notabilă, potențialul său tehnic și artistic a depășit hotarele folclorului, el fiind utilizat în genuri ale muzicii academice, în special cea simfonică și camerală. Mai mulți compozitori autohtoni (Tudor Chiariac, Gheorghe Mustea, Eugen Doga ș.a.) au scris lucrări pentru *nai*.

Naiul se impune și în domeniul muzicii sacre, prin ampla sa sonoritate, ce sugerează o apropiere mistică între respirație și viața însăși, între om și Dumnezeu — celebrul Gheorghe Zamfir spunea undeva într-un interviu, că pentru el, interpretarea la *nai* se asociază cu o rugăciune.

De asemenea, și în muzica de estradă, jazz și rock, de film și teatru ș.a., s-au descoperit valențe noi, nebănuite ale sonorităților *naiului*.

Naiul pe arena mondială

Toate aceste lucruri nu ar putea fi posibile fără contribuția meșterilor în desăvârșirea tehnică a *naiului* și fără aportul enorm al interpreților. O confirmare a celor spuse ar fi un citat din articolul lui Rodney Garnett din SUA, care a studiat în cadrul AMTAP pe parcursul anilor 2010-2011 și care a scris despre mai mulți interpreți de folclor de la noi: „Iulian Pușcă, un tânăr naist din Republica Moldova, ... a contestat aparentele limitări geografice impuse instrumentiștilor din folclorul moldovenesc. După mai mulți ani de studii și evoluări în Republica Moldova, el s-a stabilit în Dublin, Irlanda, în semestrul de toamnă al anului 2011, pentru a obține titlul de master ca naist, studiind cu profesori de flaut în ca-

drul sistemul universitar irlandez (...) și unde, a absolvit în 2013, cu onoruri de primă clasă Institutului Tehnologic din Dublin. Capacitatea lui Iulian Pușcă de a interpreta la *nai* diferite stiluri muzicale, este o sfidare a concepției că acest instrument este predestinat doar muzicii folclorice” [3, p. 20].

Damian Draghici este un alt naist, renumit pe întreg mapamondul. Anume el este cel ce a adus *naiul* în muzica jazz. Emigrat în timpul perioadei comuniste, reușește să ajungă în SUA, unde obține o bursă integrală de studii la prestigiosul colegiu de muzică Berklee din Boston, cu profesorul de saxofon George Garzone. Faimosul interpret a înregistrat 18 albume împreună cu Sony, BMG și EMI și a câștigat un Premiu Grammy cu Paul Winter.

Damian Drăghici declara: „În opinia unora, *naiul* este un instrument limitat. Dar nimeni n-a avut curajul până acum să stea și să-l studieze cum trebuie. Este un instrument atipic pentru orice, de data asta vreau să-l legitimez, să intre în lumea jazzului” [4].

Concluzii

Evoluțiile interpreților menționați în acest studiu sau ale unor alți numeroși artiști, contribuie la dezvoltarea artei de interpretare la *nai*, făcându-l tot mai cunoscut în întreaga lume, demn de a fi înscris în patrimoniul organologic al omenirii. Astăzi, putem vorbi despre mondializarea acestui valoros instrument tradițional românesc prin interesul pe care îl prezintă pentru muzicienii și compozitorii din diferite țări, afirmarea tot mai sigură în diverse formații și în concerte pe cele mai mari scene ale lumii.

Referințe bibliografice

1. GHILAȘ, V. *Naiul*. [site]. [citată la 02.02.2018]. Disponibil: <http://www.patrimoniuiaterial.md/ro/pagini/registrul-fi%C8%99ele-elementelor-de-patrimoniu-cultural-imaterial-instrumentele-muzicale-tradi%C8%9Bionale/naiul>
2. TIBERIU, A. *Instrumente muzicale ale poporului român*. București: Grafoart, 2014.
3. GARNETT, R. The International Legacy of Moldovan Folklore Music: Aurality and Virtuosity. In: *Folclor și post-folclor în contemporaneitate*. Materialele Conferinței Internaționale, 11-12 decembrie 2014. Chișinău: Grafema Libris, 2015, pp.16-21.
4. DRĂGHICI, D. „Acasă” e acolo unde pot să pun *naiul* în lumea jazzului. Interviu realizat de Răzvan Brăileanu. [online]. 07.12.2010 [citată la 02.02.2018]. Disponibil: <http://revista22online.ro/9494/.html>